

پیامدهای تهمت به مومن از منظر روایات

فاطمه اسماعیلی^۱

چکیده

بهتان و افتراء نسبت دادن چیزی به دروغ به دیگری که در دین مبین اسلام از گناهان کبیره است. خداوند متعال، اجازه نمی‌دهد که مؤمن، آبروی خود را ببرد و اجازه نمی‌دهد نسبت به دیگران حرمت‌شکنی کند. در این راستا آبروی شخص مؤمن، محترم است؛ همچنین تهمت به ویژه نسبت به مومن، پیامدهای فراوانی دارد که این پیامدها مورد نکوهش آیات و روایات قرار گرفته است. مقاله حاضر با هدف تبیین پیامدهای تهمت به مومن از منظر روایات به روش توصیفی-تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای به رشته تحریر در آمده است. مهم‌ترین یافته‌های تحقیق حاکی از این است که از جمله مسائل مهمی که در معارف قرآنی به آن تاکید شده است، دوری اجتماع انسانی از رذایل اخلاقی و ارتکاب به آنهاست؛ زیرا جامعه مطلوب انسانی با فضیلت‌ها پیوند عمیق و ناگسستنی دارد. یکی از رذایل اخلاقی که از دیدگاه روایات پیامدهای دنیوی نامطلوبی در پی دارد، تهمت به مومن است. از جمله این پیامدها می‌توان «حرمت شکنی»، «ابتلا به ذلت در دنیا»، «از بین رفتن ایمان» و «بیزاری شیطان از تهمت زننده» را نام برد. هر گونه تلاشی برای هتک حرمت مسلمانان، پیامدهای بسیار زیان‌بار اخروی را نیز در پی دارد. از مهم‌ترین پیامدهای اخروی تهمت می‌توان به «عقاب شدید»، «مورد لعن خدا قرار گرفتن» اشاره کرد.

کلیدواژه‌ها: پیامد، تهمت، روایات، مومن.

^۱. دانش آموخته سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها).

مقدمه

از دیدگاه اسلام نسبت دادن سخن یا فعل ناحق یا صفت نادرست به دیگری که موجب آبروریزی وی می‌شود، گناهی نابخشودنی است که در برخی از مصادیق آن جرم نیز تلقی شده و احکام قانونی چون حد و تعزیر بر آن بار می‌شود، هرچند این نسبت دادن برخاسته از اعتقاد فرد باشد. زیرا تا زمانی که چیزی بر اساس ادله محکمه‌پسند اثبات نشده باشد، قابل اعتماد نیست. این نسبت دادن می‌تواند در قالب و اشکال گوناگونی از جمله تهمت، افتراء، بهتان و مانند آن‌ها انجام گیرد.

یکی از مصادیق تهمت، تهمت زدن به مومن است. در نظر اسلام مؤمن از جایگاهی والایی برخوردار است و حفظ جان و آبرویش با کعبه مقایسه شده است. چنانکه امام باقر (علیه السلام) رو به کعبه کرده، فرمود: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَرَّمَكَ وَ شَرَّفَكَ وَ عَظَّمَكَ وَ جَعَلَكَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَ اَمْنًا وَ اللَّهُ لِحُرْمَةِ الْمُؤْمِنِ اعْظَمُ حُرْمَةً مِنْكَ^۱»؛ سپاس خدایی را که تو را کرامت و شرافت و عظمت بخشید و تو را مرکز اجتماع و امنیت مردم قرارداد. ولی به خدا سوگند! حرمت مؤمن از حرمت تو بیشتر است!

هرچند ایمان از مقولات مشکک است و مراتب مختلفی دارد. اما همه مردم، زن و مرد، کوچک و بزرگ، عالم و جاهل از هر درجه ایمان برخوردار باشند، باید مورد تکریم و احترام قرار گیرند و تهمت زدن به آن‌ها در نظر ائمه اطهار (علیهم السلام) عملی نابخشودنی است. بدین جهت تهمت به مومن از منظر روایات پیامدهای متعددی به دنبال دارد. مقاله حاضر باهدف تبیین پیامدهای تهمت به مومن از منظر روایات پاسخگوی سؤالات زیر است:

۱. پیامدهای دنیوی تهمت از منظر روایات کدام‌اند؟

۲. پیامدهای اخروی تهمت از منظر روایات کدام‌اند؟

درباره تهمت به عنوان یک رذیله، در ضمن کتب اخلاقی به آن پرداخته شده است. از جمله :

^۱. مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۲۳۳.

کتاب «تهمت از منظر اسلام»؛ نوشته سلمان زواری نسب (۱۳۹۰)؛ نویسنده در این کتاب به شناخت آثار و پیامدهای منفی افترا از دیدگاه روایات اسلامی و احادیث ائمه (سلام الله علیهم) پرداخته است و در نهایت در ده داستان تاریخی مذهبی با موضوع افترا و تهمت به آثار ناخوشایند آن بر زندگی فردی پرداخته است.

همچنین مقاله با عنوان «تأثیرات منفی آفات سه گانه زبان (غیبت، تهمت، بهتان) بر زندگی اسلامی»؛ نوشته اسماء بهارستانی و معصومه پناهی که در سال (۱۳۹۲) به چاپ رسیده است. نویسندگان در این مقاله به تأثیرات منفی آفات سه گانه زبان (غیبت، تهمت، بهتان) پرداخته اند. سپس از تبیین حوزه معنایی این سه واژه و تفاوت های مفهومی میان آنها به بررسی آسیب های این سه گناه در زندگی اسلامی اشاره کرده اند و در نهایت پیامدهای آن را تبیین نموده اند.

همچنین مقاله «بررسی حوزه معنایی افترا و بهتان در قرآن کریم و روایات»؛ نوشته سید حسن بطحایی و میهن خداپرست و رقیه انصاری که در سال (۱۳۹۵) به چاپ رسیده است. نویسندگان در این مقاله به بررسی حوزه معنایی افترا و بهتان در قرآن کریم و روایات پرداخته اند. که افترا و بهتان اثرات بسیار بدی بر روح و روان فرد در جامعه و همچنین در زندگی فردی و شخصی او دارد. اما مقاله حاضر در صدد است تا پیامدهای تهمت به مومن از دیدگاه روایات را بررسی کند.

۱- مفهوم تهمت

«تهمت» در لغت اسم مصدر است از ماده «وهم» ، به معنای پندار و سوءظن . ابن منظور در تبیین معنای «تهمت» می گوید : تهمت، اصل آن، «وَهُمَّةٌ» است از ماده «وهم» . گفته می شود : «اتَّهَمْتُه» از باب «افتعال» و به معنای گمان بد است بنابراین در «بهتان» ، دروغ بودن نسبت ، برای نسبت دهنده روشن است؛ اما در «تهمت»، به دروغ بودن آن اطمینان ندارد؛ بلکه سوءظن ، منشأ آن نسبت است.^۱ و در اصطلاح هرگاه کسی از رفتار یا حالات دیگران برداشت بدی داشته باشد، ولی

^۱ . ابن منظور، لسان العرب ج ۱۲، ص ۶۴۴.

این برداشت، فقط در دلش بماند و آشکار نکند، به «سوءظن» مبتلا شده است؛ ولی اگر برداشت ناشایستش را بیان کند، چه در حضور شخص و چه در غیابش، به آن «تهمت» گفته می‌شود.^۱

۲- پیامدهای دنیوی تهمت

اسلام دینی است که هدف اساسی آن تربیت فرد دین‌دار و بناکردن جامعه‌ای با شالوده صحیح اخلاقی، مطابق با اهداف و احکام دینی است. جامعه‌ای ارزشمند است که فضایل اخلاقی را در اجتماع نهادینه کند. ازجمله مسائل مهمی که به مثابه لوازم قطعی و حقیقی ایجاد رابطه قوی بین اعضاء جامعه به شمار آمده و در معارف قرآنی نیز بر آن تأکید شده است، دوری اجتماع انسانی از رذایل اخلاقی و ارتکاب بدان‌هاست؛ زیرا جامعه مطلوب انسانی بافضیلت‌ها پیوند عمیق و ناگسستنی دارد.^۲ یکی از رذایل اخلاقی که از دیدگاه روایات پیامدهای دنیوی نامطلوبی در پی دارد، تهمت به مومن است. ازجمله این پیامدها عبارتند از:

۲-۱- حرمت شکنی

احترام، مصدر باب افتعال از ریشه «ح رم» به معنای آن‌چه که هتک و شکستن آن روا نباشد، آمده است.^۳ احترام در اصطلاح عرف به معنای تعظیم، گرامیداشت و بزرگداشت است و بی‌ارتباط بامعنای لغوی آن نیست؛ زیرا شخص، شیء، مکان یا زمان محترم، دارای حرمت و حریمی است که حفظ آن لازم و هتک آن نارواست.^۴ نقطه مقابل احترام، حرمت شکنی است.

با آگاهی از چنین ارزشی هیچ‌کسی نباید به خود اجازه دهد به حریم آبروی دیگران به‌ویژه مومن تجاوز کند. تهمت مایه نابودی حریم برادری و روابط انسانی میان افراد جامعه بشری است و جو عدم اعتماد و ترس از اطمینان را فراهم می‌سازد.^۵

^۱ . تهرانی، اخلاق الاهی، ج ۴، ص ۱۴۴.

^۲ . سلطانی رنانی، دوری از رذائل اخلاقی و نیل به جامعه مطلوب انسانی از دیدگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۱.

^۳ . جوهری، الصحاح، ج ۵، ص ۱۸۹۵.

^۴ . مرکز فرهنگ و معارف قرآن، دایرة المعارف قرآن کریم، ج ۲، ص: ۲۱۶.

^۵ . تهرانی، اخلاق الاهی، ج ۴، ص ۱۵۹.

همچنین امام صادق (علیه السلام) یکی از پیامدهای تهمت به مومن را حرمت شکنی دانسته و می فرماید: « مَنْ اتَّهَمَ أَخَاهُ فِي دِينِهِ فَلَا حُرْمَةَ بَيْنَهُمَا ^۱ »؛ هر کس به برادر دینی خود تهمت زند، حرمت میان آن دو به جا نمی ماند.

منظور از کلمه « فی دینه » روایت مذکور در زمینه تهمت زدن به برادر ایمانی می باشد. به این صورت که کلمه فی دینه را صفتی برای کلمه اخاه است، چه متهم کردن او در امور دینی باشد، تفاوتی در ثمره زشت آن پدید نمی آید؛ چرا که دین الهی مانند ریسمانی است که همه باید به آن چنگ زنند و در اثر توسل به آن باهم رابطه برادری ایمانی برقرار کنند که این پیوند از پیوند نسبی و سببی بسیار محکم تر است با تهمت زدن به برادر یا خواهر دینی، این رابطه محکم قطع می شود. ^۲

بنابراین آبروی افراد، همه هویت و حیثیت اجتماعی آنان است. بدون حرمت و آبرو، اعتبار و اعتماد اجتماعی وجود نخواهد داشت و مسلم است که در این صورت، آسیب بزرگی به جامعه وارد می شود. اگر به هر دلیلی آبروی افراد ریخته شود، حرمت آنان شکسته می شود، و اگر حرمت شکنی به یک سنت تبدیل شود، اعتماد اجتماعی رخت برمی بندد و هیچ رابطه ای شکل نمی گیرد و هیچ سنگی روی سنگ، بند نمی شود. به همین جهت، حرمت مؤمن، از حرمت خانه خدا بیشتر است. ^۳

۲-۲- ابتلا به ذلت در دنیا

ذلت از منظر دین اسلام به معنای نبود حالت عزت و شرافت در انسان است به گونه ای که انسان ذلیل، به راحتی شکست را می پذیرد و مغلوب می شود. ^۴ عزت نفس یکی از معیارهای اصلی اخلاق از نظر اسلام است و به عنوان خصلت فردی یا روحیه جمعی به معنای مقهور عوامل بیرونی نشدن، صلابت نفس، کرامت و والایی روح انسانی و حفظ شخصیت هست. آنان که از عزت نفس بهره مندند، تن به پستی و دنائت نمی دهند، چرا که ستم پذیری، تحمل سلطه باطل و سکوت در برابر تعدی و

^۱. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۳۶۱.

^۲. تهرانی، اخلاق الاهی، ج ۴، ص ۱۵۹.

^۳. پسندیده، پژوهشی در فرهنگ حیا، ص ۲۲۴.

^۴. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۳۳۳.

این‌گونه نیست که کسی آبروی خویش را برای جان و مال بدهد مگر آنکه از فطرت انسانی خود
خارج‌شده باشد.

نتایج

نتایج تحقیق حاضر با عنوان «پیامدهای تهمت به مومن از منظر روایات» عبارتند از:

ازجمله مسائل مهمی که در معارف قرآنی نیز بر آن تأکید شده است، دوری اجتماع انسانی از رذایل اخلاقی و ارتکاب بدان‌هاست؛ زیرا جامعه مطلوب انسانی بافضیلت‌ها پیوند عمیق و ناگسستنی دارد. یکی از رذایل اخلاقی که از دیدگاه روایات پیامدهای دنیوی نامطلوبی در پی دارد، تهمت به مومن است. ازجمله این پیامدها عبارتند از:

- حرمت‌شکنی: حرمت‌شکنی از قبیح‌ترین کارها شمرده شده است. دین مبین اسلام آبرو و حرمت مؤمن را بزرگ‌تر از کعبه دانسته است. با آگاهی از چنین ارزشی هیچ‌کسی نباید به خود اجازه دهد به حریم آبروی دیگران به‌ویژه مومن تجاوز کند. تهمت مایه نابودی حریم برادری و روابط انسانی میان افراد جامعه بشری است و جو عدم اعتماد و ترس از اطمینان را فراهم می‌سازد.
- ابتلا به ذلت در دنیا: هر فردی اگر بخواهد در دنیا و آخرت عزیز و عزتمند زندگی کند، باید از اموری دوری گزیند، در غیر این صورت به ذلت و خواری تن داده است. یکی از امور خوارکننده فرد در دنیا از دیدگاه روایات، تهمت زدن به مومن است.
- از بین رفتن ایمان: ایمان، تنها نیرویی است که می‌تواند حافظ انسان در برابر خطرها باشد. در پرتو ایمان صحیح انسان به کمال دست پیدا می‌کند. از دیدگاه روایات یکی از راه‌های از بین رفتن ایمان تهمت زدن به مومن است.
- بیزاری شیطان از تهمت زننده: شیطان، نخستین منشأ و عامل انحراف انسان به شمار می‌رود. از آغاز آفرینش انسان، شیطان همواره کوشیده است تا انسان را از مسیر توحید و دین الهی منحرف سازد، بر همین اساس شیطان از اعمال خلاف و رفتارهای زشت استقبال می‌کند، ولی برخی از رفتارهای ناروا آن‌قدر زشت و پلیدند که شیطان هم آن را تأیید نمی‌کند. یکی از این اعمال، نابود کردن وجهه افراد در جامعه و ریختن آبروی آنان به‌وسیله تهمت یا بهتان است، یعنی تهمت و بهتان به‌قدری زشت و زننده است که حتی شیطان هم از انجام دهنده آن بیزاری می‌جوید.

هرگونه تلاشی برای هتک حرمت مسلمانان، پیامدهای بسیار زیان‌بار اخروی را در می‌دارد. مهم‌ترین پیامدهای اخروی تهمت از منظر روایات عبارت‌اند از :

- عقاب شدید: تهمت، یکی از زشت‌ترین و قبیح‌ترین شیوه‌های رفتاری و نیز از گناهانی است که حق‌الناس محسوب می‌شود و تا زمانی که شخصی که مورد تهمت واقع شده، راضی نشود، امکان خلاصی از عواقب شوم آن وجود نخواهد داشت یکی از این عواقب شوم، قرار گرفتن تهمت زننده بر تلی از آتش است.
- مورد لعن خدا قرار گرفتن: از آثار تهمت به مومن مورد لعن خداوند قرار گرفتن است. تهمت وافترا توسط فرد یا افرادی از جامعه اسلامی دارای حرمت خاصی است که از نظر شارع مقدس اسلام حرکتی زشت و گناهی نابخشودنی بود و اثرات نامطلوب و مخربی در سطح جامعه و محیط خواهد گذاشت و حریت و جوانمردی و سخاوت و ارزش‌های والای انسانی را پایمال می‌نماید و چه بسا نابودی وانهدام خانواده و درگیری قومی وفامیلی را هم به دنبال خواهد داشت که دین مبین اسلام آن را به شدت محکوم کرده است.

منابع

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، **تحف العقول**، قم: موسسه فرهنگی دارالحديث، چاپ پنجم، ۱۳۹۳ ه.ش.
۲. ابن فارس، احمد، **معجم مقاییس اللغة**، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۴.
۳. ابن منظور، محمد ابن مکرم، **لسان العرب**، بیروت، دارالفکر، بی جا، بی تا.
۴. بروجردي، محمد ابراهيم، **تفسير جامع**، اصفهان: عصر ظهور، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه.ش.
۵. پسندیده، عباس، **پژوهشی در فرهنگ حیا**، قم: دارالحديث، چاپ دوم، ۱۳۸۳ ه.ش.
۶. تهرانی، مجتبی، **اخلاق الهی**، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ هفدهم، ۱۳۹۱ ش.
۷. جوهری، اسماعیل بن حماد، **الصحاح**، تهران: امیری، چاپ اول، ۱۳۶۹ ه.ش.
۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **مفردات ألفاظ القرآن**، بیروت: دارالشامیه، چاپ اول، ۱۴۱۲ ه.ق.
۹. طریحی، فخرالدین، **مجمع البحرين**، تهران: دفتر نشر فرهنگ، چاپ چهارم، ۱۳۸۷ ه.ش.
۱۰. فراهیدی، خلیل بن احمد، **العين**، تهران: دارالهجره، چاپ اول، ۱۳۶۴.
- قرآن
۱۱. قرشی بنابی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، تهران: دارالکتب الإسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱ ه.ش.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، تهران: انتشارات دار الثقلین، چاپ چهارم، ۱۳۹۰.
۱۳. مجلسی، محمد باقر، **بحار الأنوار**، بیروت: الوفاء، بی جا، ۱۴۰۳.
۱۴. محدثی، جواد، **پیام‌های عاشورا**، تهران: زمزم، چاپ ششم، ۱۳۸۴ ه.ش.
۱۵. محمدی گلپایگانی، ابوالقاسم، **جرعه‌ای از زلال قرآن**، قم: موسسه بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه.ش.
۱۶. مرکز دائره المعارف اسلامی، **دائره المعارف اسلامی**، بی جا: بی نا، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه.ش.
۱۷. مکارم شیرازی، ناصر، **پیام قرآن**، قم: دارالکتب الاسلامیه، چاپ نهم، ۱۳۸۶ ه.ش.

مقاله

۱. خاوری، کریم، "مذمت تهمت زدن به مومنین"، ۱۳۸۷ ه.ش.
۲. سلطانی رنانی، مهدی، "دوری از رذائل اخلاقی و نیل به جامعه مطلوب انسانی از دیدگاه علامه طباطبایی"، شماره ۶، ۱۳۹۱ ه.ش.